

Juha Riikonen

Pappiskoulutus kansallisen identiteetin rakentajana¹

Artikkeli kuvailee lyhyesti Suomen ortodoksisen kirkon pappisseminaarin tehtävää suomalaiskansallisen arvomaailman näkökulmasta. Kysymys on relevantti siksi, että läpi vuosikymmenten pappiskoulutus on koettu kansallisen kirkon paikallisen ortodoksisen identiteetin kannalta oleelliseksi. Yleisortodoksisesti ajateltuna sen merkitys on ollut vähäinen. Rajaus on siis varsin ylimalkainen, ja artikkeli arvioi asiaa lyhyesti. Mutta tutkimuskohde – pappisseminaari – tarjoaa laajan ja mielenkiintoisen kysymysasettelun pappis- ja kanttorikoulutuksen toiminnan kriittiselle arvioinnille jatkoa ajatellen.

Pappisseminaaria on tutkittu yllättävän vähän. Ylimalkaisten haastattelujen perusteella tutkijalle syntyy väkisinkin mielikuva, että seminaarin merkitystä vähäteltiin usein, vaikka se tarjosi pappiskokelaille ainoan ammattiin valmistavan koulutuksen ja pätevyuden sielunhoitajaksi. Tuonkin arvion tueksi tarvittaisiin tutkimusta.

On syytä muistaa, että pappisseminaari koulutti pappissukupolven, joka yhtäältä valmistettiin toimimaan suomalaisen ortodoksian edustajana kansallisen kirkkokunnan rakentamisvuosina 1918–1939, ja joka toisaalta joutui keskelle suuria koettelemuksia toisen maailmansodan jälkeen, jolloin kirkkokunta kohtasi sen historian suurimman haasteen. Miten papit selvisivät tuosta murroskaudesta? Liittyykö pappiskoulutus kansalliseen selviytymiseen sodan jälkeisinä vuosina? Mikä oli suomalaisuuden tenho tai merkitys ortodoksisen identiteetin säilymisessä? Oliko sitä? Tutkimus onnistuu silloin, kun on hyvä kysymyksenasettelu.

Mikä oli ortodoksinen kansallinen identiteetti?

Suomen itsenäistyminen oli kulminaatiopiste ja ortodoksisten kansallismielisten johtomiesten tavoite. Kansallismielisillä tarkoitetaan siis niitä kirkon toi-

¹ Keynote-esityelmä Ortodoksisen kirkkokunnan asetuksen ja pappiskoulutuksen juhlaseminaarissa ”1918 ja ortodoksit” Itä-Suomen yliopistossa 20.4.2018.

mijoita, jotka katsoivat, että vain suomalainen eetos ortodoksisessa kirkossa voisi olla jatkuvuuden kannalta ainoa mahdollinen. Kansallisen ja varsinkin siihen liitetyn ”kirkollisen” identiteetin määrittely on monimutkainen asia.

Kansallisuuden selittämiseen ja kansallistunnon arviointiin tarvitaan rakennuspalikat, toimijat. Niitä oli kirkossa ja kirkon ulkopuolella. Aktiivisia toimijoita olivat ainakin suomalaiskansalliset kirkon jäsenet, venäläiskansalliset kirkon jäsenet, Suomen valtiolta ja luterilainen vaikutusvaltainen intelligentsia.²

Mielikuvatasolla merkittävää oli se, millainen julkisuuskuva kirkosta välittyi yhteiskuntaan, sekä tavallisten kirkon jäsenten suhtautuminen omaan kirkkoonsa. Tähän suomalaiskansalliseksi ryhmäksi itsensä kokemat kirkon jäsenet pyrkivät vastaamaan parhaansa mukaan, jotta kirkkokunta saavuttaisi yhteiskunnallisesti arvostetun aseman ja tekemään selkeän eron venäläiseen kirkolliseen johtoon.³ Merkittävälle osalle kirkon jäsenistä kirkon ylärakenteen hallintokysymykset lienevät olleet yhdentekeviä. Tästä tarvittaisiin lisätutkimusta.

Venäläinen papisto ja aktiiviset kirkon jäsenet, jotka näkivät, että ainoa kirkon säilymisen ehto oli pysyminen kirkon venäläisessä perinnössä. Eli tavat, kieli ja kalenteri täytyi säilyttää yhdenmukaisena Moskovan patriarkaatin tai yleensä venäläisen perinteen kanssa. Tästä kertova ilmiö on muun muassa niin sanotun ”aitovenäläisen seurakunnan” perustaminen Viipuriin 1926. Luostareissa oli huomattava oppositio, joka halusi säilyttää nuo samat vanhat kirkon käytänteet.⁴ Suomalaiskansalliset kokivat, että venäläisten tarpeet ja ehdot eivät edistäneet kirkon kehitystä Suomessa.

Uudistukset koettiin tukipylväiksi

Suomalaisesti ajatelleet halusivat varmistaa kirkolle hyvän yhteiskunnallisen aseman ja siksi halusivat toteuttaa uudistuksia, kuten uuden ajanlaskun käyttöön ottamisen, liittymisen osaksi Ekumeenista patriarkaattia ja suomen kielen vakiinnuttamisen jumalanpalveluskieleksi.⁵

² E.N. Setälä opetusministeriölle 1.9.1922, siteerattu teoksessa Setälä 1979, 252–268, 286.

³ Aikakaudelle tyypillinen kuvaus, ks. Perola 1943, 9–16.

⁴ Frilander 1995, 37–38; Raivo 1997, 139; Loima 1999, 190–196; Kilpeläinen 2000, 197–203.

⁵ Suomalaiskansalliset toimet katsottiin ilman muuta oikeutetuiksi, ks. esim. Perola 1943, 13–18.

Ajanlaskukiista oli vaikein ongelma kirkossa 1917–1925. Kiistaan liittyneistä ylilyönneistä kertoo se, että opetusministeriössä pitkän päivätyön tehnyt hallitusneuvos Antti Inkinen myöhemmin pahoitteli: Valamon luostarin vanhaa ajanlaskua kannattaneiden munkkien syyttämisisä ja niistä johtuneissa oikeudenkäynneissä mentiin liiallisuuksiin.⁶

Suomen ortodoksisesta kirkosta luotiin tarkoituksellisesti kuvaa, joka voitiin hyväksyä yhteiskunnallisissa arvioissa. Tuota kuvaa pidettiin yllä varsinkin 1960-luvulla, jolloin tutkimusten piilomerkitys ja siitä nouseva tutkimustehtävä oli edelleen vahvistaa kansallisuudesta nousevan suomalaisen identiteetin ylivertauisuutta kirkossa.⁷ Toisen maailmansodan jälkeisen tutkimuksen tehtäväksi annettiin entisten ”varmojen” kirkossa tehtyjen päätösten puolustaminen. Kuitenkin kansallisuuden korostaminen koettiin edelleen hyväksi keinoksi parantaa julkisuuskuvaa ja sitä myöten lunastaa paikkaa uudessa tilanteessa, jossa kirkko oli joutunut siirtolaiskirkon asemaan keskele muuta suomalaisuutta. Mielenkiintoista on, että kansallista kirkkoa puolustettiin tutkimuksen keinoin, osin myös kirkon ulkopuolelta. Tutkimustuloksilla palveltiin omaa ja vierasta kuulijakuntaa. Nuo tutkimukset asetettiin kyseenalaisiksi vasta 1990-luvulla.

Vanhoja arvioita alettiin kritisoida 1990-luvun lopulle tultaessa. Kansallisuuskysymyksiä alettiin pitää yksipuolisina ja väärin esiteltynä.⁸ On muistettava, että 1920–1960-luvuilla, ja kauan sen jälkeen yhteiskunta ei ollut moniarvoinen samalla tavalla kuin nyt, ja ”toiseus” oli kantavia teemoja kun omaa identiteettiä perusteltiin, tai jopa puolusteltiin. Tässä Suomen ortodoksisen kirkon tutkimus noudatteli yleisiä historiantutkimuksen linjauksia.

Pappisseminaarin perustaminen vastaa odotuksiin

Elokuussa 1918 rovasti Sergei Solntsev saapui Helsingissä kirkollis- ja opetuslain neuvottelukunnan kuultavaksi. Siellä hän yllättäen tapasi senaattori

⁶ Inkinen kirjoittaa omaelämäkerrassaan (painamaton): ”Nyt jällestäpäin katsottuna tuntuu siltä, että jos Suomen hallitus olisi vähemmin sekaantunut tähän riitaan ja suhtautunut siihen vähemmin pateettisesti, asia ehkä ei olisi päässyt kärjistymään siinä määrin kuin tapahtui.” Antti Inkisen omaelämäkerta, 185, OS 60 (mikrofilmi), KA.

⁷ Ks. esim. Setälä 1966; Koukkunen 1982. Samaan aikaan tutkimuksilla näyttää olleen tarkoitus varhenta Karjalan kristillistymiskehitystä, millä todennäköisesti haluttiin vahvistaa karjalaisten identiteettiä, ks. esim. Kirkinen 1963 ja Kirkinen 1987, 37–93.

⁸ Ks. esim. Loima 2004.

E.N. Setälän. Keskustelussa tultiin siihen johtopäätökseen, että perustettaisiin edes jonkinmoinen pappien koulutuslaitos, joka edes tilapäisesti tyydyttäisi kirkkoa. Myöhemmin se sai kehittyä täydellisemmäksi. Muutaman tunnin jälkeen Senaatti vahvisti, että pappien koulutuslaitos perustetaan. Suomen ortodoksisen kirkon pappiskoulutuksen organisointia pidetään yhtenä Suomen valtiovallan nopeimpana toimenpiteenä. Esityksen jälkeen päätös kreikalaiskatolisen pappisseminaarin perustamisesta tuli parissa tunnissa.⁹

Rovasti Johannes Suholan mukaan Emil Nestor Setälällä oli suuri merkitys, kun Suomen senaatti 1.8.1918 teki päätöksen suomenkielisen pappisseminaarin perustamisesta Sortavalaan, vaikka kirkkokunnan keskuspaikka oli Viipuri. Sortavala oli suomalaisen opettajakoulutuksen keskuspaikka, joten paikan valinta oli ”luonnollinen”. Pappiskoulutuksen aloittaminen koettiin erittäin tarpeelliseksi jo siksikin, että huomattava määrä venäläisiä pappeja siirtyi tai karkotettiin Venäjälle sisällissodan jälkeen 1918.¹⁰

Opetusministeriö vahvisti lukusuunnitelman 20.9.1918. Valtiovallan puolelta taustalla aktiivisesti toimi Emil Nestor Setälä, joka vaikutti muutenkin erittäin paljon ortodoksisen kirkkokunnan ratkaisuihin. Opetusministeriö nimitti pappisseminaarin johtajaksi Sergei Okulovin ja toiseksi vakinaiseksi opettajaksi FM Konstantin Kononoffin. Oppilaaksi pääseminen tarkoitti täytätä ylläpitoa. Johtokunta valitsi kaikki 6 oppilasta ja 26.9.1918 pidettiin juhalliset avajaiset. Pappisseminari on siis vanhempi kuin kirkkokunta, jonka perustamispäivämääränä pidetään asetuksen antamisen päivää 26.11.1918.¹¹

Pappisseminaarin tehtävä

Pappisseminari syntyi kansallisiin tarpeisiin, ja oli ”kiinteimmällä tavalla kytkeytynyt kirkkokunnassa vaikuttaneisiin virtauksiin”. Noin kirjoitti Alvi Houtsonen artikkelissaan (1980), joka koski kirkkokunnan laitoksia. Aiempi pappissukupolvi oli saanut pappiskasvatuksensa venäläisissä hengellisissä kouluissa, eli Pietarin ja Petroskoin pappisseminareissa tai Pietarin hengellisessä akatemiassa. Koulutus siellä oli tapahtunut pääasiassa venäjäksi ja li-

⁹ Okulov 1948, 7–10.

¹⁰ Suhola 1948, 14–22, Nokelainen 2010, 121. Yleisessä Venäjä-vastaisessa ilmapiirissä voitiin vetää johtopäätökset, että venäläisyyden tunnusmerkit oli poistettava Suomessa. Ks. mm. Nokelainen 2010, 112.

¹¹ Suhola 1948, 16–18.

turgingen jumalanpalveluskieli oli käytännössä ollut kirkkoslaavia. Houtsozen mukaan oli täysin normaalia, että papit osaisivat kansan kieltä: ”Kirkkokunnan yleisen itsenäistymispyrkimyksen luonnollinen seuraus oli oman pappiskoulutuslaitoksen syntyminen”.¹²

Johannes Suholan (1948) mukaan vain Sortavalan opettajaseminaarin käyneet ja sieltä Pietarin pappisseminariin siirtyneet opiskelijat olivat saavuttaneet lujan suomalaiskansallisen pohjasivistyksen. Hänen mukaansa Venäjällä teologinen tiede oli korkealla tasolla, mutta Suomen seurakunnat saivat ”harvoin täysin päteviä pappeja”. Suhola katsoi, että Suomen ortodoksien oli ehdottomasti saatava ”kokonaan omahenkinen, oman kansan keskeistä nousut papisto paikalliset kielet ja kansallisuudet (suomalaiset, venäläiset ja ruotsalaiset) huomioon ottaen”.¹³

Merkittävimmät kirkonmiehet pappisseminaarin perustamisessa olivat Sergei Okulov, Sergei Sontsev ja Mikael Kasanskij. Myös piispa Antonin Suhola luki valistuneeksi piispaksi. Henkilövalinnat osoittavat selvästi, että pappisseminaarista luotiin oppilaitos, jossa ilman muuta vaalittiin suomalaiskansallista henkeä.

Opetuskielenä oli suomi ja oppiaineina raamatunselitysooppi, dogmaatiikka, liturgiikka, kirkkohistoria, Suomen historia ja yhteiskuntaoppi, suomi, venäjä, musiikin teoria ja kirkkolaulu. Toisella luokalla oppiaineiksi tulivat vielä seurakunnan kirjanpito, saarnaoppi ja kirkkoslaavi. 14.11.1919 annetun opetussuunnitelman mukaan aineina oli mm. uskontojen historia, lahkooppi, sielutiede, filosofia, yleinen kirjallisuus, kasvatusooppi ja uskonnonopetusoppi, kreikka, soitto ja yhteislaulu.¹⁴

Pappisseminari oli aluksi kaksivuotinen. Se laajennettiin kolmivuotiseksi 1920–1921. Opetusministeriö päätti 1922 laajentaa pappisseminaarin neliluokkaiseksi. Vuonna 1926 annettiin asetus, että Sortavalan kreikkalaiskatolinen pappisseminari määrättiin valtion oppilaitokseksi ja siitä tehtiin kuusivuotinen, keskikouluun pohjautuva oppilaitos.¹⁵

Pappisseminaria pidettiin kirkon laitoksista merkittävimpänä, koska se pohjautui suomalaiskansalliseen mentaliteettiin. Tämä tulee usein esille pappisseminaarista julkaistuista lehtikirjoituksista. Opetuskielen tuli olla suomi ja oppikirjojen tuli olla suomenkielisiä. Erityisesti valtiovallan edus-

¹² Houtsonen 1982, 242–244.

¹³ Suhola 1978.

¹⁴ Suhola 1948, 20–24.

¹⁵ Suhola 1948, 20–24.

taja E.N. Setälä painotti heti aluksi, ettei venäjän käyttö opetuskielenä tulisi lainkaan kysymykseen. Merkittäväksi ongelmaksi nousi se, että suomenkielisiä oppikirjoja oli erittäin vähän. Oli kopioitava käännöksiä opetuskäyttöön. Tarpeet suomalaisen jumalanpalveluskulttuurin vakiinnuttamiseksi oli myös suuri. Suomenkielisen jumalanpalveluskirjallisuuden kehittäminen nähtiin erittäin tärkeäksi.¹⁶

Aluksi pappisseminaarilla ei ollut omia tiloja. Oppitunnit pidettiin rovasti Sergei Okulovin olohuoneessa Johanneksenkadulla Sortavalassa. Monien vaiheiden jälkeen saatiin oma talo, ”Araman talo”, 1931. Se sijaitsi aivan kirkkokunnan keskustalon vieressä. Neuvostoliiton ilmapommituksissa helmikuussa 1940 talo sai osuman ja tuhoutui kokonaan.¹⁷

Perustelut omaksi pappisseminaariksi

Vanha käytäntö oli, että autokefaalinen kirkko pystyy hoitamaan pappiskoulutuksensa itsenäisesti. Vaikka autokefaliaa ei lopulta saavutettukaan, itsenäisen kirkon elämälle pappisseminari nähtiin välttämättömäksi. Voitiin myös todeta, että pappisseminari oli paikkansa ansainnut. Oman pappisseminaarin kasvatteja kirkkokunnassa oli vuonna 1942 jo 67 % työntekijöistä, mitä kirkollishallituksen sihteeri Alekski Perola piti hyvänä lukuna.¹⁸

Pappisseminarin merkitystä on arvioitu myöhemmin. Opetusministeriön osastopäällikkö Jaakko Nummisen mukaan pappisseminaarin perustamisella vahvistettiin ”ortodoksisen kirkon kuulumuus osaksi kansallisen kulttuurimme kehitystä”. Numminen totesi, että tuskin missään muualla maailmassa näin pieni väestönosa on saanut niin vahvan aseman kansankirkkona, kuin Suomen ortodoksinen kirkko on.¹⁹

Lyhytkin arvio pappisseminaarista luo nopeasti joukon uusia kysymyksiä. Tutkimuksellisesti mielenkiintoista olisi arvioida, miten Sortavalan pappisseminari jatkoi Pietarin tai Petroskoin seminaarien opetuskulttuuria. Mitä yhtenäisyyksiä oli? Miten venäläiset kansalliset painotukset tulivat esille Venäjän puolella toimineissa seminaareissa? Myös pappisseminaarin yhteydet korkeampaan teologiseen koulutukseen olisi hyvä saada esille. Millaista

¹⁶ Suhola 1948, 18–20; Hirvi 1999, 221.

¹⁷ Suhola 1948, 29–32.

¹⁸ Perola 1943, 32.

¹⁹ Numminen 1996, 176–178.

yhteistyötä asiassa tehtiin? Miten pappisseminaarissa opiskelleet kokivat seminaarin?

Pappisseminaarin toiminta jatkui helmikuun 1940 pommitusten jälkeen. Koulu jatkoi toimintaansa Helsingin Neitsytpolulla 1.9.1940 alkaen. Vuonna 1943 pappisseminaari saavutti huippunsa opiskelijamäärässä. Kreikkalaiskattolisessa pappisseminaarissa opiskeli tuolloin 24 oppilasta.

Lähteet

Arkistolähde

Antti Inkisen henkilöarkisto. Omaelämäkerta. Mikrofilmi. OS 60. Kansallisarkisto (KA), Helsinki.

Kirjallisuus

Erilander, Timo

1995 Valtiovalta, venäläiset ja kalenterikysymys 1917–1923. Ortodoksia 44. Jyväskylä.

Hirvi, Vilho

1990 Juhlapuhe Joensuun yliopiston ortodoksisen teologian laitoksen ja Ortodoksisen seminaarin 10-vuotisjuhlan päiväjuhlassa 1.10.1998 Carelia-salissa. – Erga 1997–1998. Joensuu.

Houtsonen, Alvi

1982 Kirkkokunnan laitokset ja järjestöt. – Ortodoksinen kirkko Suomessa. Pieksämäki.

Kilpeläinen, Hannu

2000 Valamo – karjalaisten luostari? Luostarin ja yhteiskunnan interaktio maailmansotien välisenä aikana. Diss. Helsinki.

Kirkinen, Heikki

1963 Karjala idän kulttuuripiirissä. Bysantin ja Venäjän yhteyksistä keskiajan Karjalaan. Historiallisia tutkimuksia 67. SHS. Helsinki.

1987 Bysantin perinne ja Suomi. Kirjoituksia idän kirkon historiasta. Joensuu.

Koukkunen, Heikki

1982 Tuskua ja tyventä. Suomen ortodoksinen kirkko 1917–1978. Pieksämäki.

Loima, Jyrki

- 1999 Espaimen siunaa. Suomen ortodoksiset piispat 1892–1988. Jyväskylä.
 2004 Nationalism and the Orthodox Church of Finland 1895–1958 – Teoksessa "Nationalism and Orthodoxy. Two Thematic Studies and their Interaction with the Church". Helsinki.

Nokelainen, Mika

- 2010 Vähemmistövaltiokirkon synty. Ortodoksisen kirkkokunnan ja valtion suhteiden muotoutuminen Suomessa 1917–1922. Jyväskylä.

Numminen, Jaakko

- 1996 Juhlapuhe ortodoksenteologikoulutuksen 75-Vuotisjuhlassa. – Praxisettheoria. Juhlakirja Heikki Makkosen täyttäessä 60 vuotta. Joensuu.

Okulov, Sergei

- 1948 Lietsokaamme ahkerasti, täysin voimin, hartaasti! – Suomen kreikkalaiskatolinen pappisseminaari 1918–1948. Kuopio.

Perola, Aleksi

- 1943 Kreikkalaiskatolinen kirkkokunta itsenäisyytensä ensimmäisen neljännesvuosisadan aikana. – Ortodoksia 6. Kuopio.

Raivo, Petri Juhani

- 1997 Maiseman kulttuurinen transformaatio. Ortodoksinen kirkko suomalaisessa kulttuurimaisemassa. Nordia Geographical Publications, vol. 25. Diss. Oulu.

Suhola, Johannes

- 1948 Suomen kreikkalaiskatolisen pappisseminaarin vaiheita 1918–1948. – Suomen kreikkalaiskatolinen pappisseminaari 1918–1948. Kuopio.

Suomen kreikkalaiskatolinen pappisseminaari 1918–1948. Toim. Kasanko-Suhola-Surakka. Kuopio 1948.

Suomen ortodoksinen pappisseminaari 1918–1978. Toim. Petri Piironen. Joensuu 1978.

Setälä, U.J.V.

- 1966 Kansallisen ortodoksisen kirkkokunnan perustamiskysymys Suomen politiikassa 1917–1925. Diss. Porvoo 1966.
 1979 Asiakirjat kertovat Suomen ortodoksisen kirkon itsenäistymisvaiheista vuosina 1917–1925. – Bysantti ja Pohjola. Vuosikirja 1979. Helsinki

Viisauden rintaa vasten. 75 vuotta ortodoksista teologista koulutusta. Toim. Petri Piironen. Joensuu 1994.